

TÜRKİYE’DE TARİH ÖĞRETİMİNİN SORUNLARINA BİR ÖRNEK

Kemal Kara’nın “İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük” Ders Kitabında İç ve Dış Düşman Algısı

Nazlı USTA*

ÖZ

Bu çalışmada, Türkiye’deki tarih yazımı ve bunun tarih öğretimine etkileri incelenmektedir. Çalışmada konu, Kemalist ideoloji ve resmî tarih tezi bağlamında analiz edilmiştir. Örnek olarak Kemal Kara’nın yazdığı “İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük” ders kitabı alınmıştır. Türkiye’de tarih, Erken Cumhuriyet Dönemi’nde oluşturulmuş ve sonrasında da ön planda tutulmuş olan resmî tarih tezi yardımıyla yazılmaktadır. Bu tarih yazım metoduyla bir “biz” ve “öteki” ayrımı yaratılmaktadır. Tarih sadece Türkiye ve Türklere odaklanılarak, savaşlar ve destanlar üzerinden anlatılmaktadır. Bu çalışmada da, tarih öğretiminin ve yazımının demokratikleşebilmesi ya da tarafsızlaşabilmesi için resmî tarih tezi kadar ötekileştirilen grupların bakış açılarının, düşünce sistemlerinin ve algılarının da anlatılması gerektiği görüşü vurgulanmaktadır.

Anahtar Kavramlar: Tarih öğretimi, Kemalist ideoloji, resmî tarih tezi, Türkiye tarihi.

AN EXAMPLE OF THE PROBLEMS OF HISTORY TEACHING IN TURKEY

The Perception of Internal and External Enemies in “Revolution History and Kemalism” Textbook of Kemal Kara

ABSTRACT

In this study historiography in Turkey and its effects on history teaching are examined. In this article, the subject is analyzed in the context of Kemalist ideology and official history discourse. The “Revolution History and Kemalism” textbook which was written by Kemal Kara is chosen for being the example. History in Turkey is written by the help of the official history discourse which was built up in Early Republican Period and prioritized after then. With this historiography method, an “us” and “the other” division is created. History is explained only by focusing on Turkey and Turks in terms of wars and eposes. In this article, the idea that in order to democratization or neutralization of history teaching, perspectives of otherized groups should be included in the analysis so should the official history discourse is underlined.

Keywords: History teaching, Kemalist ideology, official history discourse, Turkish history.

* Araş. Gör., Erciyes Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü.
Makalenin kabul tarihi: Ocak 2011.

GİRİŞ

Devletlerin ve milletlerin geçmişlerinin, siyasi geleneklerinin ve gelecekteki muhtemel adımlarının çözümlenebileceği bir araç olarak kullanılabilir olan “tarih”in yazımı, birçok alanda ve onu referans olarak kullanan birçok bilim dalı içinde önemli bir çıkış noktasıdır denebilir. Tarih yazıcılığı, tarih öğretiminin sorunları ve tarih ders kitapları üzerine yapılan tartışmalar, nihai bir çözüme ulaşmadan, yıllardan beri devam edegelmektedir. Bu çalışma kapsamında incelenecek olan tarih öğretimi de eğitim/öğretim sisteminin en sorunlu kısımlarından sayılabilir. Zira tarih dersleri, diğer sosyal ve fen bilimleri derslerinden farklı olarak, politik bir anlam taşımakta ve devletlerin yapısını, sistemini, içeriğini ve en önemlisi ideolojisini, eğitim/öğretim yoluyla öğrencilere aktarma görevini yürütmektedir.

Türkiye’de tarih yazımı üzerine yapılan çalışmalar/eleştiriler temelde, resmî tarih tezinin çelişkileri ve Kemalist tarih yazımının eleştirisi üzerinde durmaktadır. Türkiye’de pozitivist bir bakış açısıyla yazılmış; tarihe tek bir taraftan bakan; içinde yoğun bir şekilde savaş, yengi, yenilgi vurgusu olduğu için realizmin kalıntılarının bulunduğunu iddia edebileceğimiz resmi anlatım, öğrencileri ezberci ve düşman algısı temelinden yürütülebilecek bir analizin içine bırakmaktadır.

Tarihin “daha doğru” yazılabilmesi ve sadece düşmanlıklar ve savaşlar üzerinden okunmaması için müfredatta bir değişikliğe gidilmesi gerektiği ilk bakışta görülebilmektedir. Bu çalışmada da, bu bilgilerin ışığında, Türkiye’de tarih öğretiminin sorunlarına değinilmesi, örnek olarak seçilen ve günümüzde de liselerde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından referans gösterildiği için okutulan Kemal Kara’nın ‘Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük’ ders kitabının, yaratılan iç ve dış düşman algısı, kurulan iç ve dış düşman söylemi üzerinden incelenmesi hedeflenmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde Türkiye’de tarih öğretiminin eksiklikleri ve Türkiye’deki tarih yazımının kaynakları hakkındaki tartışmalar yürütülecek, ikinci ve üçüncü bölümlerde, yaratılan iç ve dış düşman algısı sırasıyla İngiltere, İtalya, Rusya, Yunanistan ve Rumlar, Ermeniler, Kürtler ve İslamcılar üzerinden analiz edilmeye çalışılacaktır. Resmî tarih tezi ile uyumlu bir söylemin varlığına şahit olduğumuz ders kitaplarında Mustafa Kemal’in Nutuk’undan da izlerin bulunduğu göze çarpmaktadır. Bu nedenle, çalışmada düşman algısı incelenirken Nutuk’tan da faydalanılacaktır.

I. TÜRKİYE’DE TARİH YAZIMI VE TARİH ÖĞRETİMİ

Politik bir araç olan ve Althusser’in tanımıyla devletin ideolojik aygıtlarından biri sayılan ‘eğitim’ içinde, sistemin varlığı ve sürekliliği için azami önem taşıyan tarih öğretiminin, tüm dünyada gözden geçirildiği, tartışıldığı ve zaman zaman eleştirildiği, zaman zaman da irdelenip değiştirildiği söylenebilir.

Çocukluktan itibaren, devletlerin resmi ideolojilerinin benimsetildiği yer olan okullarda, devletin tarih anlayışı ve görüşü öğrencilere öğretilmekte, başka bir deyişle, bir bakıma empoze edilmektedir.

Çocukların okul öncesinde edindikleri bilgiler de çocuklukları döneminde okullarında ve kendi ebeveynleri aracılığıyla bu söylemi edinmiş/benimsemiş olan ebeveynlerin yönlendirmesiyle verilmektedir. Dolayısıyla burada nesilden nesle aktarılan bir anlayış kalıbı ve kırılması güç bir kısır döngünün varlığından söz edilebilir. Bu ana başlık altında, Türkiye’deki anlayış kalıbını çözümlememize yardımcı olacak olan resmî tarih tezi, Kemalist ideoloji ve “öteki” sorunu hakkında bilgi verilecek, tarih öğretiminin yapısı ve eksiklikleri tartışılmaya çalışılacaktır.

A. TÜRKİYE’DE TARİH ÖĞRETİMİ

Türkiye’de eğitim/öğretim sistemine yöneltilebilecek olan birçok eleştiri, doğrudan devletin ideolojisiyle ilintili olduğu için öncelikle tarih öğretimine yöneltilebilir. Öğretimdeki kısır döngü ise ders kitaplarının sosyal olarak belirlenmesi ve bu kitapların da sosyal gelişmeyi hızlandırmasıdır (Millas, 1998: 261). Tarihin ‘geçmişten ders çıkarmak’ klişe işlevi olduğu ve öğrencilerin, kendilerinin de üyesi oldukları milletlerini, geçmişlerini öğrenmeleri ve yaratılmış ‘düşmanlarını’ tanımaları amaçlarına hizmet ettiği göz önünde bulundurulursa tarih derslerinin siyasi yönü anlaşılabilir. Bu noktada Türkiye’de, milliyetçi olduğu bilinen tarih öğretiminin temel problemlerinden birinin Mustafa Kemal’in reformlarının çağdaş tarih olarak sunulması olduğu söylenebilir (Özbaran, 1998: 66) (1).

Salih Özbaran, 12 Eylül darbesi sonrasında oluşturulan YÖK’ün ve yeni bir hal kazandırılan Tarih ve Dil Kurumlarının “tarihin rejime hizmet ettirilmesi” yönüne katkıda bulunan negatif kurumlar olarak varlık gösterdiğini vurgulamaktadır (1997: 100). Tarih öğretimi Türkiye’de belirgin bir ideoloji doğrultusunda ve askeri geçmişe referans vererek, 1922 yılına kadar olan olaylarla yetinilerek sürdürülmektedir. Cumhuriyetin kuruluş dönemi sonrası hakkında çok kısaca bilgiler veren ders kitapları, 10 Kasım 1938’den sonrasında öğrencilere sunmamaktadır. Bu da nesillerdir ezberlenen bilgilerin kaynağını ve güncelleme yapıldığı söylene de değişmeyen içeriklerin sebebini gözler önüne sermektedir zira güncel gelişmeler, yakın tarih olayları tarih kitaplarımızda yer almamaktadır. 1931’de açılan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti’nin varlığıyla birlikte, tarihsel söylemin üreticisinin doğrudan Kemalizm haline geldiği iddia edilmektedir (Copeaux, 1998: 40). Bu da güncelliğe ihtiyaç duyulmamasının sebeplerinden biri olarak sunulabilir. Günümüzde, Milli Eğitim Bakanlığı içindeki Talim ve Terbiye Kurulu süzgecinden geçirilerek hazırlanan müfredat da, ideolojik söylemin temel taşlarının yerine oturmasında önemli bir etki yaratmaktadır (Özbaran, 1997: 103). Bu kurul eliyle, tarih öğretiminin tek merkezden yürütülmesi ‘sağlanmışır’.

B. KEMALİST İDEOLOJİNİN YANSIMALARI

Cumhuriyet'in kuruluşundan sonraki dönemde Türkiye'de, Mustafa Kemal'in etrafında bir kişi kültürünün oluşturulduğu söylenebilir. 1923-1926 arası dönem Türkiye için sarsıntılı bir dönemdir ve bu dönemin ardından bir "Atatürk kültürü" inşasının oluşturulması bir rastlantı değildir (Zürcher, 2005: 254). Mustafa Kemal'in ölümünden sonra Milli Şeflik anlayışı üzerinden İnönü'de devam ettirmeye çalışılan kültleşme, Demokrat Parti döneminde Ebedi Şef'in varlığına geri dönülmesiyle sağlamaştırılmıştır (Zürcher, 2005: 256). Bu gelişmelerin ardılı dönemde oluşturulduğu iddia edilebilecek olan Kemalist felsefenin/Kemalizm'in yaratılan bu kült ışığında temellendirildiği iddia edilebilir.

Kemalizm, "siyasal olan toplumsal ilişkiler ve pratiklerden oluşan somut bir toplumsal sistemdir" (Çelik, 2007: 75). Kemalizm'in altı okunun, Türkiye'de bugün var olan yapıda derin etkileri olduğu söylenebilir. Toplumu ve kurulan yeni devleti şekillendirmekte kullanılan bu ilkelerden özellikle milliyetçilik ve halkçılık, yapıya derinden nüfuz etmiş, diğer ilkeler üzerinde de düzenleyici bir etki sağlamıştır. "Muasır medeniyetler seviyesine" erişmeyi temel alan Kemalizm, bu yolda kendine önemli kavşaklar belirlemiştir. Buna göre; asgari zemini oluşturacak sacayakları modern, ulusal ve seküler bir devlet-toplum olarak kurgulanmıştır (Yeğen, 2007: 70). Milliyetçilik ve laikliğin yanı sıra burada pozitivizmin de önemli bir felsefi nosyon olarak Kemalist sistem içine dahil edildiği söylenmelidir (Ersanlı, 2006: 104). İşte Kemalizm'in altı oku, bu modele ulaşmak için yapılacakları kategorize eden bir ilkeler bütünüdür. Burada radikal bir sekülerizm, etnisist bir milliyetçilik ve kapsamlı-otoriter bir merkezîyetçiliğin ön planda tutulduğu iddia edilmektedir (Yeğen, 2007: 57, 58).

"Ulus ve ordu, kurtuluş yolu düşünürken, kuşaktan kuşağa geçen bu alışkanlık dolayısıyla, kendinden önce yüce Halifeliğin ve Padişahlığın kurtuluşunu ve dokunulmazlığını düşünüyor. Halife'siz ve Padişah'sız kurtuluşun anlamını kavramaya yetenekli değil" diyen Mustafa Kemal'in bu sözleri, İttihatçı kadroların, ulus için bir özgünlük yarattıkları ve halk için halka rağmen hareket ettikleri eleştirilerini kanıtlamak için örnek gösterilebilir niteliktedir (Atatürk, [1927] 2005: 41, 42). Sınıfsız, kaynaşmış bir kitleye atıfta bulunan Kemalizm, cumhuriyeti bu temeller üzerine oturtmaya çalışmıştır. Oluşturulan yapı içinde, çelişkili bir biçimde halk, hem kültürüyle yüceltmeye çalışılmış, hem de rejim karşıtı olarak görülüp bir tehlike sayılmıştır (Çelik, 2007: 78). İç düşman algısı noktasında, saltanat ve hilafet yanlılarının bir tehdit olarak görülmelerinin de bu görüşten kaynaklandığı söylenebilir.

Cumhuriyetin kuruluş döneminde bir çeşit ulus inşa çalışması içine girilmiştir. Uygulamaya konmaya çalışılan pozitivist politikalarla bir kültür devrimi yapılmak istenmiştir. Kendisine "yurtta sulh, cihanda sulh" söylemini hedef alan Kemalist milliyetçilik anlayışı, "kültürel homojenliği öneren özümsemeci" bir milliyetçiliktir (Yeğen, 2007: 58). Sınıfsız ve homojen bir şekilde kurgula-

nan halk, kültürel özellikleriyle (dil, tarih... vb.) bir arada tutulan bir yapı haline getirilmiş ve soyut bir millet tanımı ortaya atılmıştır (Köker, 1990: 158). 1930’ların ikinci yarısından sonra ise “milliyetçilik Türk halkının özgünlüğünü korumayı değil, Türk halkı için bir özgünlük yaratmayı” hedefler hale gelmiştir (Çelik, 2007: 84). Milleti bir arada tutmak için kurgulanan ve bir özgünlük yaratmaya çalışan milliyetçiliği de kuvvetlendirebilmek için bu süreçte öne atılan değerler tarih ve dil olmuştur.

C. RESMÎ TARİH TEZİ ve GÜNEŞ DİL TEORİSİ

Türkleri Orta Asya’dan gelen arî bir ırk olarak tanımlayan ve yayılmaları sonucunda dünyaya medeniyeti yaydıklarını iddia eden resmî tarih tezi, Osmanlı’nın ümmetçiliğinden sonra oturtulmaya çalışılan yeni sistemde önemli bir yer tutmaktadır. Buna göre millet artık; dil ve kültür birliği üzerinde kurulmuş ve Ziya Gökalp’in dini de sosyal bir olgu olarak inceleme dâhilinde tuttuğu görüşleri yavaş yavaş Kemalist fikriyat içinden ayıklanmıştır (Türkdoğan, 1999: 321). Bu evrede Türkiye’deki milliyetçi tarih yazımına etki eden üç ana düşünce akımı olduğu söylenmelidir. Buna göre, batıdan alınan romantizm, pozitivism, Alman idealizmi ve ayrıca Osmanlı döneminden kalan Osmanlı tarih yazımı, cumhuriyet döneminde hazırlanan resmî tarih tezinin oluşma sürecinde öne çıkan kaynaklar olmuştur (Ersanlı, 2006: 29) (2).

Gündüz Vassaf resmî tarih tezini yazan tarihçileri “terzi tarihçiler” olarak nitelirmektedir (2007: 20). Yazar, resmî tarih tezinin yaratılma süreci için “Vatandaşları için katıksız, saf bir tarih yaratmak isteyen Cumhuriyet’le birlikte Osmanlı, Selçuklu ve İslam geçmişi tarihin çöplüğüne atılırken (...) tüm dil ve uygarlıkların kaynağı olarak Orta Asya Türkleri gösterilir. Çankaya’nın bu resmi görüşünü kanıtlanırlar diye devlet bursuyla Avrupa’da yetiştirilen tarihçiler yurda dönünce sipariş üzerine tarih yazarlar” demektedir (Vassaf, 2007: 21, 22). Behar da bu dönemin “siyasal tarihçiler” yetiştirdiğini iddia etmekte ve konuya “çok sayıda tarihçi uzman olmadığından ve tarihin yazılması bir siyasal görev olarak görüldüğünden ulusçu liderler ve aktif siyaset adamları bir çeşit tarihçiler grubu olarak ele alınabilmiştir” açıklamasını getirmektedir (2006: 108). Copeaux ise “her antik halkın incelenmesi aynı şekilde başlamaktadır: Çok ilkel bir uygarlık (...) brakisefal Türklerin gelişile karanlıktan kurtulur ve daha sonra, yazarlara göre Türklerin müdahalesi olmaksızın açıklanamayacak büyük ilerlemeler yapar” demektedir (1998: 44). Vassaf, Behar ve Copeaux’un bu yorumlarının Carr’ın “tarihteki olguları okumadan önce onları yazan tarihinin kim olduğuna bakmak gerekir” tezini destekliyor olduğu görülebilmektedir (Carr, [1961] 1993: 29).

Öte yandan dil üzerindeki Osmanlı etkisini ve dilsel farklılıkları ortadan kaldırmayı hedefleyen dil reformu da, oluşturulan resmî tarih tezi kadar önemlidir. 1936’da ortaya çıkan Güneş Dil Teorisi ile yeryüzündeki tüm dillerin Türk dilinden türetildiği iddia edilmiştir (Balkılıç, 2009: 45). Oluşturulan tarih tezi

gibi, dil tezi de Türk dilinin kökenlerini ve kimliğini araştırmayı hedeflemiştir. Türkdoğan burada 1935 yılında kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin bu iki tezinin (tarih ve dil) akademik düzeyde savunulması için kurulduğunu iddia etmektedir (1999: 352). Vassaf da bu noktada Halil İnalcık'ın "Atatürk bu fakülteyi (DTCF) tarih tezinde ileri sürülen görüşleri ispat etmek için kurdu" sözlerini aktarmaktadır (2007: 22). Balkılıç ise 1938 yılından itibaren terk edilen dil teorisindeki çelişkileri, "Bir taraftan Kemalistler Türk dilini dünyanın tüm dillerinin kaynağı ilan ederler, diğer taraftan ise Arapça ve Farsça gibi yabancı kelimeleri dilden atmaya çalışırlar" diyerek ortaya koymaktadır (2009: 46).

D. TARİHİN AMACI NEDİR?

Türkiye'deki tarihçiliğin geri kalmış olduğu, çünkü 'anlamayı değil, anlatmayı tercih ettiği' görüşü kabul edilebilir görünmektedir zira Türkiye'de "toplumun gelişimine yönelik değil de, durağan yapısını savunmaya yönelik bir tarih anlayışı" benimsenmiştir (Özbaran: 1997: 106, 129). Ders kitaplarının en temel problemi ise, klişeler tarafından yönlendirilmeleridir. Ayrıca "tarih disiplinine, siyaset ile kuramın karışması, tarihçinin giderek daha savunmacı bir hal almasına neden olmuştur" (Walia, 2004: 13). Burada Erken Cumhuriyet Dönemi'nin, hayalindeki yapıyı inşa etmek için siyasal nitelikli tarih yazımını desteklemesinin, dönem tarihçilerini zorunlu olarak Türklüğü ve Türklerin eylemlerini savunma yoluna soktuğu söylenebilir.

Tarih aslında pek çok yanıyla memnun edici olmayan bir bilgi dalıdır. Değişkendir ve yeni kanıtlar, görüşler ileri sürülene kadar kalıcıdır; nihayetinde geçicidir. "Tarihçi zorunlu olarak seçmecidir. Tarihî olguların oluşturduğu, tarihçinin yorumundan bağımsız ve nesnel bir sert çekirdeğin var olduğuna inanmak ahmakça, fakat silinmesi çok güç bir yanılgıdır" (Carr, [1961] 1993: 17). Bu yüzden tarihçinin yapması gereken, edindiği bilgi ve kullanmaya karar verdiği tekniklerle geçmiş sorgulamaktır. Burada göz ardı edilmemesi gereken nokta, yazılan tarihin, insanların yaptıklarının belgesi, kaydı olduğudur. Bu nedenle, eleştirel ve çok yönlü bir bakış açısı benimsenmeli, elde edilen verilere kuşkuyla yaklaşılmalı, sürekli olarak "neden" sorusu sorulmalı ve bizden olanlar kadar bizden olmayanlar da analiz içine dâhil edilmelidir.

Tarih bir bilim olarak birilerini memnun etmek ya da oluşturulmuş bazı söylemleri meşrulaştırmak gibi bir amaç edinmemelidir (Özbaran, 1997: 108). Vassaf bu noktada "tarih denilen şeyin, nasıl olduğumuzdan çok, düne bugünden nasıl baktığımızın göstergesi" olduğunu belirtmektedir (2007: 43). Öncelikle tarihin amacının toplumu yansıtmak mı yoksa onu değiştirmek mi olduğuna karar verilmelidir (Özbaran, 1997: 144). Türkiye'deki tarih öğretiminin de bu noktada sıkıntıya düştüğü görülmektedir. Zira Kurtuluş Savaşı ile sınırlı kalan ve cumhuriyetin ilanı sürecini düşmanlarla ve düşmanlaştırılmış olduğu iddia edilebilecek olan İstanbul Hükümeti üzerinden anlatan müfredata, cumhuriyeti teşkil eden yapıları, kurum ve kişileri meşrulaştırmak gibi bir misyon yüklen-

miştir. Tarihçinin burada, arşivciden farklı olarak elde ettiği verilere yorumcu bir bakış açısıyla yönelmesi gerekliliği vurgulanmalıdır (Özbaran, 1997: 112). Zira istenen tarih kaynaklarda yoksa bile var olan bilgiler istenilen şekle getirilebilmekte, bir başka deyişle uydurulabilmektedir. Bu nedenle tarihçinin titiz bir çalışma yürütmesi ve elde ettiği verilere kuşkucu bir gözle bakması gereklidir. Türkiye’de bu noktada, son dönem tartışmalarından ve güncel olan yapı ve söylemden azade bir anlatım tercih edildiği ileri sürülebilir. Burada tarihin ana hedefi “daha çok savaş bilimine denk düşen düşmanlarını iyi tanıma zorunluluğu” olarak karşımıza çıkmaktadır (Copeaux, 1998: 104).

E. TARİH KİTAPLARINDA “ÖTEKİLER”

Türkiye’de tarih kitaplarının, aşırılığın göze çarptığı bir dille ve zaman zaman milliyetçi söylemsel kalıplarla onları okuyan genç beyinlerde etkili ve kalıcı bir yere oturacak bir ideolojiyle yazıldığı görülebilmektedir. Ders kitaplarında ‘ötekiler’ karşısında ‘bizler’ tarihin başlıca konusunu oluşturmaktadır (Özbaran, 1998: 64; Stathis, 1998: 125). Burada “yeni grup bağları yaratmak veya var olan bir grup bağına daha da güçlendirmek, başka bir deyişle ‘biz’i ortaya çıkarmak için bir başkasının ‘biz’im olmayan olumsuz özellikleri yüklenmesi gerekir” (Günel, 2006: 3). Bu noktadan bakıldığında etnik merkezci anlatımların “öteki”lere karşı oluşan olumsuz değerlendirmelere zemin hazırlıyor olduğu söylenebilmektedir (Frangoudaki, 1998: 99). Aslında “kahramanlarımızı kahraman, düşmanlarımızı düşman yapan, bizim onlara nasıl baktığımız, tarih şablonunda kimi seçip, nasıl yerleştirdiğimiz[dir]” (Vassaf, 2007: 35). Ancak “kendi ulusuna ve öteki uluslara (...) ‘ulusal’ niteliklerin atfedilmesi[nin], öğrencilere barış ve barış içinde bir arada yaşama isteğini aşlamaya yönelik çabalara zarar vermekte” olduğu da söylenmelidir (Frangoudaki, 1998: 100).

Copeaux, Türkiye’deki tarih öğretiminde üç ana eksen olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre öğretim, tehlike durumunda uyanık bulunmaya çağrı yapmakta [bu yönüyle ötekiliği ve ötekileri vurgulamakta], Türk gururunu okşamakta ve Kemalist düşünceye sahip çıkmaktadır (1998: 100). Zaten ‘öteki’ tanımını gereği, grup aidiyetini ve onun sınırlarını tehdit etmekle suçlanır (Günel, 2006: 5). Burada Mustafa Kemal’in, Türkiye’deki her okulda rastlayabileceğimiz “Türk, öğün, çalış, güven” sözü öğretim sisteminde yaratılmış olan kalıpları destekleyebilecek bir veri olarak sunulabilir. Nutuk’ta ortaya koyduğu “Türkün onuru ve yetenekleri çok yüksek ve büyüktür” görüşü de Mustafa Kemal’in söylemindeki ipuçlarının çıkarılmasına yardımcı olabilecek bir örnek olarak gösterilebilir (Atatürk, [1927] 2005: 43). Aynı noktada “Türk’ün Türk’ten başka dostu yoktur” klişesinin de, tarih öğretiminden arta kalan bir söz olarak beyinlerde yer ettiği iddia edilebilmektedir.

Türkiye’deki tarih kitapları Türkiye’yi, komşu ülkelerle uyumlu ilişkiler kuramayan bir ülke olarak sunmaktadır (Özbaran, 1997: 131). Tarih öğretimi içinden dışlanan konuların çoğunlukla “bizden olmayanlar”ı anlatmaya yönelik

olduğu göze çarpmaktadır (Özbaran: 1997: 131). Örneğin, Ermenilerden kitaplar içinde sıkça bahsedilmekte (Türklerle çatıştıkları noktalarda), ancak Ermenistan devleti ve 1915 Olaylarında Osmanlı'nın payı hakkında bilgi verilmemekte ve olayların anlatıldığı kısa bölümlerde de Türklerin kayıplarından ve Ermenilerin hatalarından bahsedilmektedir (Copeaux, 1998: 292, 296, 303). İsmet Görgülü bu konuda bir örnek olması bakımından Mustafa Kemal'den yaptığı alıntıda, Ermeni mallarının Rus istilasına kadar korunduğu iddiasının bulunduğunu, aynı noktada Müslümanlara gaddarca davranıldığı görüşünün de ileri sürüldüğünü söylemektedir (2002: 272). Bu görüşün ve iddiaların, Nutuk'tan beslendiği bilinen tarih ders kitaplarının da felsefesini ortaya koyabilir nitelikte olduğu iddia edilebilir.

Tarih yazımında bir 'öteki' yaratmanın pratik amacının, milleti bir arada tutmak ve "grup önyargısı" geliştirmek olduğu söylenebilir; çünkü ancak bir ötekinin var olduğu toplumda kimliklerden söz edilebilecektir (Tekeli, 1998b: 1). "Tekrarlanan bu 'biz/öteki' karşıtlığı[nın], grup içi sınırların sağlamalaştırılmasında olduğu gibi, etnik sınırların korunması işlevini" de beraberinde getirdiği görülebilmektedir (Günel, 2006: 5, 6). Vassaf burada "kitlelerin tek tip elbise giymesi, herkesin aynı bilinçle şartlanması istendi, meçhul bir düşmanın varlığı sürekli hissettirildi" yorumunu yapmaktadır (2007: 38). Düşmanlık üzerinden oluşturulan öteki yaratısının zararsız hale gelmesi ise, ötekine karşı bir üstünlük iddiası taşımamaktan geçmektedir (Tekeli, 1998b: 5). Burada, yapılacak analizler dâhilinde uluslar arasında ezeli bir nefret, ezeli bir dostluk ve en nihayetinde ezeli bir ulus olmayacağı gerçeğinin göz önünde bulundurulması gerektiği vurgulanmalıdır (Pesmazoğlu, 1998: 7).

E. TÜRKİYE TARİHİNDE TÜRK-İSLAM SENTEZİ VE AVRUPA MERKEZCİLİK

Türkiye'de 1980 Darbesi sonrasında, Türk-İslam sentezi üzerinden oluşturulmaya çalışılan yeni tarihin, eski Anadolu kültürlerini ve Osmanlı dönemini analiz dışında bırakıyor olduğu iddia edilebilir (Özbaran, 1997: 121). İlhan Tekeli bu yeni tarih anlayışı ile "bu dönemde bağnaz bir ulusalcı ve dinci ideoloji oluşturulmak amacıyla, zaten yeterli olmayan tarih kitaplarıyla önemli ölçüde" oynandığını ileri sürmektedir (1998a: 192).

1980 Darbesi'nin ardılı dönemde Atatürk üzerindeki kişi kültüründe de bir yükseliş olduğu görülebilmektedir. Zira "askerler net bir şekilde anayasal düzene karşı çıkmışlar ve girişimlerini meşrulaştırmak için, anayasadan daha yüksek bir meşruluğu ileri sürmek zorunda kalmışlardır" (Zürcher, 2005: 258). Bu devrede oluşturulan Kemalist milliyetçi söylemde "Türklerin ulusal karakterlerinin 'yüksek, ruhani ve temiz olduğu'; fakat bunların tarihsel süreç içinde bir şekilde kaybolduğu ve bunun en büyük failinin İslami dönem olduğu" iddiası bulunmaktadır (Balkılıç, 2009: 42). Türk-İslam sentezci tarih anlayışında ise "merkezi konumda olan İslam'dır. Din kültürün özü, kültür ise dinin bir biçimidir"

(Tekeli, 1998a: 195). Burada bağımsızlığın ve bölünmezliğin devamının Türkler için değil Müslümanlar için istendiği iddiası kabul edilebilir görünmektedir (Zürcher, 2005: 275).

İlhan Tekeli, liselerde yürüttüğü bir araştırmada ortaya çıkan veriler ışığında, bugün, tarih öğretimini sürdüren gençlerin modernitenin tarih bilincini anlamlandırma isteği içinde olduğunu vurgulamakta ve bu yüzden oluşturulmaya çabalanan Türk-İslam sentezci tarih anlayışının çöktüğünü iddia etmektedir (1998a: 199). Araştırma sonuçları, öğrencilerin tarih öğretiminde günümüze kadar sürdürülecek bir müfredatı tercih ettiklerini göstermektedir (Tekeli, 1998a: 203). Bu verinin ışığında da Türkiye’de tarih okuyan liseli gençlerin, yalnızca İslam dönemi ve İnkılâp Tarihi sınırları içinde kalmak istemedikleri sonucuna ulaşılabilmektedir. Zaten cumhuriyet tarihinin yazımında, birden çok mekâna ve geçmişe eğilmek durumunda kalındığı için, dönemsel farklılaşmaların ve siyasi/ideolojik farklılıkların geniş derecede ortaya çıktığı söylenebilmektedir.

Avrupa’da da uygulanan öğretim müfredatında Avrupa merkezci bir bakış açısının hâkim olduğu ileri sürülebilmektedir. “Modern tarih konulu kitaplarda (...) Avrupa’nın dışında kalan kıtalar hakkında (...) bilgi yoktur” (Frangoudaki, 1998: 97). Avrupa’daki anlayışa göre ‘Avrupalıların bir uygarlaştırma misyonu vardır’ denebilir. Barbarların sömürgeci etkisini kırmak ve aşağı ırkların geri kalmasını sağlayabilmek için oluşturulan bu ‘misyon’ söylemi yardımıyla “Avrupa kültürü (...) sorgulanamayan kabul edilebilirliğini, üstünlüğünün evrensel olarak tanınmasını sağlayarak” yaymıştır (Walia, 2004: 45). Avrupa’nın bu anlayışını yansıtan kitaplar “Yunan’dan başlar, Roma’dan, Batı Avrupa’dan geçip, Bizans neredeyse es geçerek, İslâm’ın aydınlanma üzerindeki köprü rolünden söz etmeyerek, bugünlere gelir” (Vassaf, 2007: 36). Buna göre, savaşlar ve barışlar, Avrupa’nın İngiltere, Fransa, Almanya gibi devletleri üzerinden incelenmekte; hiçbir kitapta örneğin Polonya’ya ya da Macaristan’a ‘yeterince’ yer ayrılmamakta, Rusya ve İtalya gibi devletler de belli başlı olaylar çerçevesinde müfredata dâhil edilmektedir. Türkiye’deki kitaplarda bunun kısmen geçerli olduğu söylenebilse de Avrupalı tarihçilerin oluşturdukları bu yapının karşısına bir millî tarih anlayışıyla çıkıldığı iddia edilebilmektedir (Özbaran, 1998: 63). Savaşlar ve barışlar, savaş sanatının ayrıntıları, sözü geçen Avrupa devletleri üzerinden inceleniyor olsa da temelde tutulan şey yaratılan resmî tarih ve Kemalist anlayıştır.

II. “İNKILÂP TARİHİ VE ATATÜRKÇÜLÜK” DERS KİTABINDA DÜŞMAN ALGISI

Bugün liselerde okutulan “Türkiye Cumhuriyeti Tarihi” içinde, Kemalizm’in, milliyetçi bakış açısını yansıtan söylemin, resmi tezin ve özellikle de yaratılan düşman algısının önemli bir yer tuttuğu iddia edilebilmektedir. Buna göre kurucu kadrolar, yurdun dört bir yanında düşmanla savaşmış, düşmanı millî sınırların dışına atmış ve Meclis’i kurarak/Cumhuriyeti ilân ederek bugün-

kü yapının var olmasını sağlamıştır (3). Bu dönemde, yazılan tarih içinde, iç düşmanlar ve dış düşmanlar arasında sürekli olarak bağlantılar kurulmaya çalışılmıştır (4). Bu bölüm altında, söylemsel olarak farklılaştırılan düşman algısı incelenecektir.

A. DIŞ DÜŞMAN ALGISI

Kitabında, Birinci Dünya Savaşı yıllarını betimleyen bölüm içinde Kemal Kara, “İtilaf Devletlerinin asıl amaçları (...) Osmanlı İmparatorluğu’nun topraklarını aralarında paylaşmak, devleti yok etmeyi” yorumuyla ve düşmanlık üzerine kurduğu söylemi görünür kılmaktadır (Kara, 2009: 33, 34). Savaşta İtilaf Devletleri ve İttifak Devletleri kavramsallaştırmasında, bir blok halinde “biz” ve “öteki” anlayışının tesis edilmeye çalışıldığı iddia edilebilir. Kara bu noktada devletlerin “çıkarcı çatışmaları, askerî anlaşmalar ve ekonomik nedenler” sonucu bölündüklerini iddia etmektedir (2009: 22). Burada İtilaf Devletlerine dâhil olan İngiltere, İtalya, Rusya ve Yunanistan özellikle öne çıkarılmıştır.

1. Dış Düşmanlar Olarak İngiltere ve İtalya

İncelenen ders kitabında, İngiltere ve İtalya dış düşmanlar olarak analiz edilirken, temel yapıtaşı olarak emperyalizm ve sömürgeleşme alınmıştır. Buna göre, İngiltere savaşa girerken sömürgelerini korumak, güçlenen İtalya ise sömürgeler elde etmek gayesindedir (Kara, 2009: 21). Kitabın önceki sayfalarında ekonomik ve askeri sebeplere atıfta bulunulmasına rağmen, Birinci Dünya Savaşı’nın çıkış sebebi olarak Avusturya-Macaristan veliahdı Ferdinand’ın Saraybosna’da bir Sırp tarafından öldürülmesinin gösterilmesi de sabit ve neden sonuç ilişkisi kurmayan bir tarih anlayışının göstergesidir (Kara, 2009: 22).

Osmanlı’nın son döneminde, Avrupa’nın sanayileşme eliyle ekonomik açıdan güçlenmiş devleti İngiltere, imparatorluk içinde oluşturulan ve “zararlı cemiyetler” olarak nitelenen “İngiliz Muhipleri Cemiyeti” kanalıyla da destek bulabilmiştir. Rıdvan Akın bu noktada “casuslar içinde en mahir olanlar İngiliz casuslarıdır” yorumunu yaparak İtilaf Devletleri içinde özellikle İngiltere’nin Osmanlı’nın son döneminde ve Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Anadolu üzerinde gizli planları olduğu algısının sağlamlaştırılmasına hizmet etmektedir (2001: 292). Mustafa Kemal de Nutuk’ta, padişah Vahdettin ve Damat Ferit Paşa gibi Osmanlı’nın üst düzey yetkililerinin İngiliz Muhipleri Cemiyeti’ne üye olduklarını söylemekte ve derneğin açık (İngiliz desteğini istemek) ve gizli (yurt içinde ayaklanma çıkarmak) olmak üzere iki hedefi olduğunu iddia etmektedir (Atatürk, [1927] 2005: 39). Burada bir dış düşman olarak çizilen İngiltere’ye destek veren Osmanlı kadrolarının ve imparatorluk yanlılarının düşmanlaştırılmasının da bu sayede kolaylaştığı söylenebilir.

2. Dış Düşman Olarak Rusya

Kitapta, Birinci Dünya Savaşı bölümü incelenirken, Rusya'dan sıkça bahsedilmektedir fakat analizler yeteri kadar açık değildir. “Bağlaşıklarından yardım alamayan Çarlık Rusya'sında ihtilal çıktı. Çarlık Rusyası yerine kurulan Sovyet Rusya savaştan çekildi” şeklindeki anlatımda yeni/Sovyet Rusya'nın özelliği, komünizm ve kapitalizm bağlantısı ile ilgili bir açıklama yapılmadığı göze çarpmaktadır (Kara, 2009: 32). Tarihsel olgular içindeki siyasi boyutun burada göz ardı edildiği iddia edilebilir.

Rusya, kitabın genelinde İtilaf Devletleri ile ortaklıklar kuran ve özellikle boğazlar meselesinde Türklerle çatışan, Ermenilere yardım eden bir güç olarak resmedilmektedir. Ancak yapılan açıklamalarda, Rusya'nın savaştan çekilme sürecinde nelerin etkili olduğu ve yeni devletin yapısının neden savaş içinde bulunmaya elverişli olmadığı ya da ideolojik olarak İtilaf Devletleri'nden ayrılmak için nasıl bir sebebin gerektiği netleştirilmemiştir. “Almanların isteği üzerine” açıldığı söylenen Kafkas Cephesi içinde de Rusya'nın savaştan çekilmesine atıf yapılmış; ancak burada da net bir anlatım yolu benimsenmemiştir (Kara, 2009: 25).

Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşmak için yapılan gizli anlaşmalarda Boğazların denetiminin ve Doğu Karadeniz'deki toprakların bir kısmının Rusya'ya verileceği söylenmiş ve savaştan çekilmesinin ardılı dönemde, gizli anlaşmaları açıklamasıyla birlikte, hedefin doğrudan bununla bağlantısı olmasa da, Türklere dostluk gösteren bir devlet gibi resmedilmiştir. Ancak bu noktada da Ermenilere sunduğu toprak vaadi ortaya sürülerek düşmanlık yine hatırlatılmıştır (Kara, 2009: 41). Ayrıca kitapta Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 24. maddesi'nin hedefi olarak “ileride bir Ermenistan Devleti'nin kurulmasına ortam hazırlamak” yorumu sunulmaktadır. Dikkatli bir inceleme yapıldığında bu yorumun tarihsel olarak anlam ifade etmediği görülebilir. Zira anlaşmanın tarihi 30 Ekim 1918 iken Ermenistan'ın bağımsızlık tarihi 28 Mayıs 1918'dir. Yani anlaşma imzalandığında zaten bir Ermeni Devleti (Ermenistan Demokratik Cumhuriyeti) kurulmuştur.

3. Dış Düşman Olarak Yunanistan

Yunanistan, incelenen kitapta Türklerin ortak bir nokta bulamadıkları bir düşman olarak resmedilmiştir. Yunan devletinin temel amacı, “Batı Anadolu'yu ve Trakya'yı ele geçirerek Ege Denizi çevresinde büyük bir Yunan devleti kurmak” olarak sunulmuş ve bu amaca hizmet etmek için İtilaf Devletleri'nin yanında yer aldığı iddia edilmiştir (Kara, 2009: 45). Millas da “Türk toplumunun önemli bir bölümü, Yunanistan'ın Türk toprakları üzerinde hak iddia ettiğini düşünür. Yunanistan'la ilgili hemen hemen tüm Türk ders kitapları, ‘ebedi Megali İdea’dan, Türk topraklarını işgal ederek ülkesini genişletmek için Yunanistan'ın çok bilinen politikasından bahseder” demektedir (1998: 259).

Birçok tarih kitabında rastlanabilen “İngiltere, Doğu Akdeniz’de güçlü bir İtalya yerine kendi güdümündeki Yunanistan’ın olmasını istiyordu” klişesi, Türkiye’deki ezberci tarih ve tek taraflı yorum anlayışını ifade eden bir başka örnektir (Kara, 2009: 45). Burada Yunanistan, batılı devletlerin maşası olan, onlar tarafından kullanılan, zayıf bir devlet imajı içine oturtulmaktadır. Paris Barış Konferansı incelenirken de, İngiltere ve Fransa’nın, Venizelos’un Türklerin, İzmir’de Rumları yok etmeye hazırladıkları iddiasına inanarak İzmir’in işgaline izin verdikleri aktarılmaktadır (Kara, 2009: 45). İzmir Valisi’nin kendisine bildirilmiş olmasına rağmen işgalden habersiz gibi davrandığını gazete haberleri ile destekleyen Kara, Vali’yi cumhuriyet kadrolarının hedeflerine ulaşmalarına engel teşkil eden biri olarak sunmaktadır (Kara, 2009: 46).

15 Mayıs 1919 sabahı Yunanlılar, Rumların gösterileri arasında İzmir’e çıktılar. Rıhtımlar, Rum mahalleleri ve yollar Yunan bayraklarıyla süslenmişti. Rıhtıma çıkan iki Yunan taburu öncü olarak yürüyüşe geçtiğinde, Yunanlılara karşı ilk kurşun atıldı. Bu silahı ateşleyen **Gazeteci Hasan Tahsin**’di. İlk şaşkınlığı atlatan Yunan askerlerinin karşı saldırısı sonucu, Hasan Tahsin şehit edildi. Öte yandan **Albay Süleyman Fethi Bey, “Zito Venizelos!”** (Yaşasın Venizelos!) diye bağırmadığı için şehit edildi (Kara, 2009: 46).

Burada görüleceği üzere işgal anlatılırken hikâyesel bir dil seçilmiştir. Kitabın bütününde de olduğu gibi diğer devlet askerlerinin Türkler karşısında şaşkınlığa uğradığı vurgulanmıştır. Ayrıca işgal sırasında karşı direnişte bulunanların isimlerinin koyu harflerle yazılmasıyla isimlerin göze çarpar/akılda kalır bir nitelik kazanmasına çalışılmıştır.

B. İÇ DÜŞMAN ALGISI

Osmanlı’nın son döneminde ve cumhuriyetin kuruluş yıllarında, dışarıda yaratılan düşmanlar kadar, sınırlar içindeki “iç düşmanlar” da etkili kabul edilmiştir. Mustafa Kemal’in “[d]evlet’in varlığını kemiren” topluluklar olarak nitelediği Rumlar ve Ermeniler, öncelikli iç düşmanlar olarak sunulmaktadır (Atatürk, [1927] 2005: 357). Lozan’a göre azınlık kabul edilen bu milletlerin bir akraba devletleri (*kin state*) olduğu ve onların desteklerinden faydalanabilecekleri düşüncesi, Kürtlerin ve İslamcılarının/imparatorluk yanlılarının da kurulacak cumhuriyetin niteliğine karşı eylemlere girişmeleri sebebiyle düşman olarak algılandıkları iddia edilebilir.

1. İç Düşman Olarak Rumlar

Rumlar özellikle Yunanistan’la kurdukları ilişkileri bağlamında, düşman olarak algılanmışlardır. Rum azınlığın Yunanistan’ın Büyük Ülkü’sünü (5) kabul ettiği ve ona ulaşma yolunda girişimlerde bulunduğu söylenmektedir. Nütuk’ta Mustafa Kemal tarafından vurgulanan ve tarih ders kitaplarında da kulla-

nılan “azınlıklar tarafından kurulan cemiyetler” arasında Rumların kurdukları cemiyetler hakkında genişçe bilgi verilmekte ve Rum azınlığın tamamının bu cemiyetlere üye, Yunanistan’ın kurduğu iddia edilen hayaline (Megali İdea’ya) ortak oldukları görüntüsü resmedilmektedir (Kara, 2009: 54–57; Atatürk, [1927] 2005: 36). Rumların, Patrikhane ile işbirliği yaparak, tek bir bütün halinde Yunanistan’ın ideallerine ulaşmasına yardımcı olduğu ileri sürülmektedir. Venizelist dönemde Patrikhane’nin “Yunanistan’la birlik” kararı aldığı ve özellikle İzmir’in işgali sürecinde Yunan kuvvetlerine desteğini açıkladığı bilinmektedir (Macar, 2004: 67, 69). Ancak yine de ülke içindeki tüm Rum cemaatinin, Patrikhane ile birlikte ve Yunanistan’ın “güdümünde” hareket ediyor olduğu yorumunu yapmanın, fazla genelleyici bir tavır olduğu söylenmelidir.

Kitapta, 1923 Nüfus Mübadelesi hakkında yapılan yorumlar da dikkate değerdir. Kara, mübadele fikrini İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon’un ortaya attığını söylemekte ve yorumlarına “Yunanistan tarafından hemen kabul edilen nüfus mübadelesi fikrini Türk tarafı da kabul etmek zorunda kaldı” diyerek devam etmektedir (2009: 257). “Kurtuluş Savaşı’nın kazanılması sonucunda özellikle Batı Anadolu’da yaşayan Rumlar, Yunanistan’a göç ettiler” diyen Kara, göçü Rumların arzu ettiği bir olgu gibi, Türkiye’nin mübadele konusundaki görüşünü ise dış devletlerin baskısı sonucunda gerçekleşen bir olay gibi sunmaktadır (2009: 257). Burada kadroların, sınırlar içindeki Rumların varlığından hoşnut olduğu, ancak mecburiyet sonucunda mübadeleye ikna edildikleri gibi bir görüntünün yaratılmak istendiği görülebilir. Macar ise Yunanistan’ın aslında bu dönemde çok fazla şehirli göçmen istemediğini, İstanbul’daki Rumların mübadele dışında tutulmaları için yapılan baskının ise Patrikhane’nin cemaatsiz kalmaması çabasıyla kaynaklandığını belirtmektedir (2004: 97).

Ders kitaplarında, ayrılıkçı ve düşmanca tavırlar sergileyen, “vatana ihanet eden” bir millet olarak sunulan Rumlar hakkında, Birinci Meclis tutanakları incelendiğinde elde edilen verilerle farklı yorumlar da yapılabilmektedir. Buna göre Akın, tehcir kararı sonrasında Pontus gerillalarının Müslüman köylerini basıp ölümlü saldırılar düzenlediklerini söylemekte, öte yandan Nurettin Paşa’nın Topal Osman ile Rum köylerine yaptıkları baskınların durumu daha da zorlaştırdığını da vurgulamaktadır (2001: 308, 309). Yazar, tehcir sonrasında Rum mallarının, kanuni şartlar yerine getirilerek, Müslümanların eline geçirildiğini de belirtmektedir (2001: 318). Bu yorumların, ders kitaplarındaki iddiaların aksine, sorumluluk kabul eden ve olaya çift yönlü bakan yorumlar oldukları, aynı belgelerle ulaşılan bu farklı sonuçlara bakılarak, yazılanlardan varılmak istenen noktanın yazar tarafından belirlenebildiği ve yazarın buradaki konunun önem taşıdığı söylenmelidir.

2. İç Düşman Olarak Ermeniler

Kitapta Ermenilerin amacının “Çukurova, Maraş, Erzurum, Bitlis, Van, Elazığ ve Diyarbakır’ı alarak bir devlet kurmak” olduğu söylenmektedir (Kara,

2009: 57). Erzurum Kongresi'nde kabul edilen "nasıl olursa olsun, yurdumuza girmenin ve işlerimize karışmanın ve özellikle Rumluk ve Ermenilik örgütleri kurma amacını güden davranışların durdurulması için elbirliğiyle savunma ve direnme ilkesi" ders kitaplarının ötekileştiren söylemine bir başka örnek olarak sunulabilir (Atatürk, [1927] 2005: 81). Burada, dış düşmanlaştırılan devletlerin tek amacının Türkiye'yi bölmek ve azınlıkların da bir blok halinde amaçlarının Osmanlı/cumhuriyet yönetiminden bağımsız yaşamak olduğu analizine ulaşılmaktadır.

Kitapta, Ermenilerin Rusya ile kurdukları ilişkilere atıf yapılmakta ve bu noktada onların da düşmanlıkları vurgulanmaktadır. Nutuk'un birinci cildi 19 Mayıs 1919'da var olan durumu tasvir etmekle başlarken, ilk sayfalarda gayrimüslim azınlıklardan söz edilmiştir. Bu da yapı içinde, Atatürk'ün söyleminde, gayrimüslimlerin net bir tehlike olarak algılandığını açıkça göstermektedir. "Ülkenin her yanında Hıristiyan azınlıklar, özel istek ve amaçlarının elde edilmesi, devletin bir an önce çökmesi için, gizli açık, çaba harcıyorlar" diyen ve "Ermeni hazırlığı[nın] da tıpkı Rum hazırlığı gibi" ilerlediğini ileri süren Mustafa Kemal'in, ardılı dönemlerde hazırlanan tarih ders kitaplarındaki gayrimüslimlere yönelik düşmanlık algılarının kuvvetlenmesine zemin hazırladığı iddia edilebilir ([1927] 2005: 36).

Onaylanan müfredat içinde, Ermenilerle ilgili gündemi en çok meşgul eden mesele olan "1915 Olayları" ve Ermeni tezi hakkında bilgi verilmiyor olduğu da dikkat çekmektedir. 1915 Olayları'na ilişkin ders kitabının bütününde bulunan tek paragraf içinde de Ermenilerin Türklere karşı düşmanca girişimleri olduğu tezi işlenmektedir.

Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında Ruslar, Doğu Anadolu'da ilerleyince Ermenilere isyan fırsatı doğdu. İsyân için hazırlıklarını savaş öncesinde tamamlamış olan Ermeni çeteleri, Rusların yanında yer aldılar. Rusların kışkırtması sonucu Ermeni isyanı ilk olarak 17 Ağustos 1914'te Zeyton (Süleymanlı)'da çıktı. Maraş'taki Ermeni askerleri de silahlarıyla birlikte bunlara katılarak Türk köylerini basıp halkı öldürmeye başladılar. Nisan 1915'te Van'da ayaklanan Ermeniler, buradaki Türk nüfusunu katlettiler. Bu durum karşısında Osmanlı Hükümeti, Doğu Anadolu'daki Ermenilerin, faaliyetlerini önleyebilmek için savaş alanı olmayan ve yine bir Osmanlı toprağı olan Suriye'ye göç ettirilmelerine karar verdi (Kara, 2009: 130).

Yukarıdaki alıntıda da görülebileceği üzere, kitapta öğrencilere milliyetçi ve tek taraflı bir tarih sunulmaktadır. Nutuk'ta da benzer bir yorumla "Biliyorsunuz ki Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan beri Ermeniler, gerek Ermenistan içinde, gerek sınıra yakın yerlerde Türkleri toptan öldürmekten hiç vazgeçmiyorlardı. 1920 yılı sonbaharında Ermenilerin yaptığı kötülükler dayanılmaz bir kerteğe geldi. Ermeniler üzerine yürümeye karar verdik" diyen Mustafa Ke-

mal'in de bugün yazılan milliyetçi tarihe kapı aralamakta olduğu söylenebilir (2005: 241, 242).

3. İç Düşmanlar Olarak Kürtler ve İslamcılar

Kitapta gayrimüslimlerin yanında, Kürtçü ve İslamcı hareketler de iç düşman olarak sunulmaktadır. Kürtlerin milliyetçi bir yönelimle bir Kürt devleti kurma, İslamcılarının da imparatorluğa yönelme amaçları olduğu iddia edilmektedir (Kara, 2009: 58; Atatürk, [1927] 2005: 39). Burada Kürtçü ve İslamcı grupların yanında, diğer devletlerin mandasını talep eden teşkilatlar da aynı kapsamda değerlendirmeye alınmış ve örgütlenmeleri, “milli varlığa düşman cemiyetler” başlığı altında analiz edilmiştir (Kara, 2009: 58). Bu örgütlenmelerin hepsinin merkezinin İstanbul'da bulunmasının bir tesadüf olmadığı nitelenmektedir. Batı ülkelerine hayranlık duyan kişilerin, o devletler yardımıyla kurdukları cemiyetler, imparatorluğun yapısıyla İttihatçı kadrolar arasındaki kopuşun ifadesi olarak gösterilebilir. Nutuk'ta da mandayı savunan cemiyetlerin, imparatorluk içindekiler tarafından desteklendiği vurgusu bulunmaktadır (Atatürk, [1927] 2005: 39–41).

Gündüz Vassaf'ın “şiddetin tarihte en büyük tetikçisi sadece başkalarına karşı değil, kendi insanlarına da karşı çıkabilen ulus devlet olmuştur” yorumu, Birinci Meclis döneminde Kürtlere ve İslamcılara yönelik girişimlerin analiz edilebileceği bir araç olarak kullanılabilir (2007: 31). Zürcher, özellikle Şeyh Sait İsyanı sebebiyle “Türkiye'nin oynamaya çalıştığı ‘etnik’ kart[ın]” değer kaybettiğini ve Kürtlerle Türkler arasındaki ortak çıkarların Ankara'nın sunmaya çalıştığı gibi olmadığını ifade etmektedir (2005: 280, 281). Akın da Osmanlı döneminde asayiş sorununu çözmekte kullanılan aşiret reisleriyle anlaşma yönteminin TBMM döneminde de sürdüğünü iddia ederken bu anlaşmalara rağmen Birinci Meclis içinde Kürtlere uygulanan yaptırımlar hakkında tartışmalar olduğunu söylemektedir (2001: 298, 301).

Ders kitabında Şeyh Sait İsyanı'nın işlendiği bölümde, isyanı çıkaran dış güç olarak İngiltere sunulmakta ve amacın Musul ile Türkiye arasındaki petrol-lere ulaşabilmek için başka bir devletin teşkil edilmesi olduğu söylenmektedir. Bu noktada, Şeyh Sait İsyanı'nın etnik bir sebebi olduğu düşünülebilecekken isyan, dinî temelli olarak lanse edilmekte ve Şeyh Sait'in “Din elden gidiyor” şeklinde propaganda yaptığı ifade edilmektedir (Kara, 2009: 196). Kara'nın bu analizi üzerine, etnik bir bölünme söyleminin resmî tarih içerisinde tercih edilmediği, bu yüzden isyanın “İslamcı” olarak yansıtıldığı yorumu yapılabilir.

TBMM'nin kuruluşundan sonra sınırlar içinde gerçekleşen isyanların sebeplerini

(1) İstanbul Hükûmetinin, yayımladığı fetvalarla halkı kışkırtması, (2) İngilizlerin İstanbul ve Çanakkale boğazlarının her iki tarafını elinde bulundurup, buraya yerleşmek amacıyla ayaklananları desteklemeleri, (3) Ana-

dolu'nun çeşitli yörelerinde ekonomik ve dinî yönlerden üstünlük kurmuş olan bazı kişilerin, mevcut ortamdan yararlanmak istemeleri, (4) Kuvayımilliyeye güçlerinin bazı bölgelerde disiplinsiz hareketleri ve halktan zorla para toplamaları. (Kara, 2009: 118, 119)

olarak sunan yazarın bu kavramsallaştırmasına göz atıldığında, isyan sebeplerinden sadece Kuvayı Milliye hakkında yapılan yorumun içsel bir atfı olduğu söylenebilir. Ancak bu da tarih yazımı içinde, Çerkez Ethem'in suçlu bulunması yolu ile tarafsızlaştırılan ve etkisiz hale getirilmiş olan bir eleştiridir. Ders kitabında, Çerkez Ethem Mustafa Kemal'e ve diğer milis güçlere yardım eden bir kuvvet olarak resmedilirken, isyanı hakkında bilgi verilmemekte, kadroların ona karşı çıkmasının tek sebebi olarak düzenli ordu birliklerine katılmak istememesi gösterilmekte ve bu yüzden yapılan yorumlar havada kalmaktadır (Kara, 2005: 139). Mustafa Kemal de Nutuk'ta "gerçekten Etem ve kardeşlerinin Türkiye'den uzaklaştırılmaları, Türkiye'nin ve kendilerinin yararı ve esenliği bakımından uygun idi" yorumunu yapmakta, ancak sebepler üzerinde durmamaktadır (Atatürk, [1927] 2005: 252).

SONUÇ

Carr'ın 'Tarih Nedir?'de sunduğu üzere, araştırma yapan kişinin yazılmış metinleri analiz etmeye girişmeden önce, kaynakları süzgecinden geçirip yazar kişiyi tanıması ve sonra da kaynakların yazıldığı dönemi incelemesi gerekmektedir. Bu bilgiler ışığında Türkiye'deki ders kitaplarını incelemeye başlayacak kişi öncelikle müfredatın temel yapıtaşlarını bulabileceği 1980 Askeri Darbesi'nin sonrası hakkında bilgi edinmelidir. Bugün, 1980 sonrasında içeriğinin dönüştüğü görülebilen tarih ders kitaplarının, Türk-İslam sentezci bir bakış açısıyla kaleme alınıyor olduğu söylenebilir. Bu anlayışta kültürün özü din olarak sunulmakta ve merkeze İslam konulmaktadır. Ayrıca anayasal düzene karşı çıkan askerlerin anayasadan daha yüksek bir meşruluğa atıfta bulunabilmek için Atatürk kültürünü yüceltiklerinden bu sentez içinde Kemalizm'in de önemli bir yer tuttuğu görülebilmektedir. 1980 öncesi yazınlarla bugün arasında bir süreklilik ya da kopuş olup olmadığı ise farklı bir çalışma konusudur.

Günümüzde okutulan tarih ders kitapları içinde, milliyetçi ve tek taraflı analizlerin yapıldığı ulaşılabilecek en temel sonuçtur. Bu bakış açısıyla yazılan kitaplar, Türkiye Tarihi'nin düşmanlar, savaşlar, tehditler üzerinden okunmasını zorunlu kılmaktadır. Elde edilen kaynakların hepsi kullanılmamakta, gidilmek istenen sonuca uygun veriler referans gösterilip diğerleri göz ardı edilmekte ve sonuçta 'yazılmak istenen tarih' yazılmaktadır. Ders kitaplarındaki en temel sorunun ise net ifadeler ve düşmanlık söylemleri olduğu görülmektedir. Tarih yazımında yüksek bir millet, şanlı bir geçmiş ve askeri başarı üzerine kurulmuş bir devlet söylemi yaratılmaya çalışıldığı ve tablo böyle servis edildiği için, ötekini ve düşmanı oluşturmak zor olmamıştır. Osmanlı geçmişi ötelenmiş, reddedilmiş; azınlıklar ötekileştirilmiş, düşmanlaştırılmış; diğer devletler de

blok halinde yaratılan ‘biz’e karşı olarak sunulmuştur. Dikkat çekici nokta, çıkarlarının ve isteklerinin farklı olduğu tahmin edilebilecek olan devletlerin ve milletlerin tek bir vücut gibi ‘biz’e karşı gösterilmeleridir.

Bu bilgiler ve yorumlar ışığında, incelenen ‘İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük’ kitabının da milli duygularla ve ulus devletin ideolojik yapısını sürekli kılmak/güçlendirmek amacıyla yazıldığı söylenebilir. Ders kitaplarının eleştirilen ‘düşman’ söylemi bu kitapta da göze çarpmaktadır. Avrupa merkezci anlamda öncü konumda olan devletler bu kitapta da düşman gösterilmekte, sınırlar içindeki gayrimüslimler ve cumhuriyetin kurduğu yeni sisteme tehdit oluşturabilecek etnik gruplar da ötekileştirilmektedir. Kürtlerin çıkardıkları isyanların İslamcı olarak yorumlanması da dikkat çekebilecek bir başka noktadır. Zira burada yazarlar, tek potada eritilerek yaratılan ‘homojen’ ulus içinde etnik farklılıkların olduğunu göz ardı etmeye çalışmışlardır. İsyancıların dinî olduğu vurgusu ise İslamcı addedilen Kürtleri, etnik kartın oynanmasına fırsat vermeden, sistemin bütünlüğüne karşı gelen bir unsur olarak resmetmektedir.

Sadece Türkiye’de değil, birçok ülkede milliyetçi bir tarih oluşturulduğu iddiası bir savunma olarak öne sürülebilir. Ancak özellikle ders kitaplarının yazılmasında dikkat edilmesi gereken nokta, düşmanlık söyleminden kaçınmak olmalıdır. Tarihinin olaylara mümkün olduğunca tarafsız bakabilmesi ve elde ettiği/ var olan tüm kaynakları göz önünde bulundurup yazabilmesi düşmanca yorumlar yapılmasından kaçınılmasına yardımcı olacaktır. Burada önemli olan, birilerine/bir görüşe/bir tarafa hizmet etmek amacıyla çalışmaya girişmemek, gerçekleri ortaya koyabilmek ve dünyanın her ülkesinde okunduğunda benzer tepkilerin alınacağı, benzer yorumların yapılabileceği, tarafsız ve çok yönlü bir anlatım kullanabilmektir.

NOTLAR

(1) Kara’nın kitabındaki kurgunun haricinde, bu duruma kanıt olarak gösterilebilecek bir başka örnek de *T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Konularının Öğretimi* adlı kitap olabilir. Bu kitabın “T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Konuları Öğretiminin Bilgi Boyutu” başlıklı bölümünün altında Kara’nın kitabındakine benzer bir yönelimle anlatım kurgulanmakta ve Özbaran’ın reformlar konusundaki eleştirisine kanıt olabilecek yorumlar yapılmaktadır. Bu kitabın, Sosyal Bilgiler Anabilim Dalı Öğretim üyeleri tarafından kaleme alınmış olduğu için önemli olduğu da söylenmelidir.

Bkz. Cengiz Dönmez; Kubilay Yazıcı; (2008), *T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Konularının Öğretimi*, Nobel Yayınları, Ankara, s. 89–117.

(2) Bu felsefî akımların özelliklerini ve tüm kaynakların Türkiye’deki milliyetçi tarih yazımına nasıl etki ettiğini genişçe incelemek için;

Bkz. Büşra Ersanlı; (2006), *İktidar ve Tarih: Türkiye’de Resmî tarih Tezinin Oluşumu (1929–1937)*, İkinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 29–68.

- (3) Özetle verilen bu söyleme, çalışma kapsamında örnek olarak seçilen Kemal Kara'nın tarih kitabının bütününde rastlanabilmektedir. Detaylı bilgi edinmek amacıyla kitap içinde bahsi geçen bölümlere göz atmak yeterli olacaktır.

Bkz. Kemal Kara; (2009), *Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük*, Önde Yayıncılık, İstanbul.

- (4) Örneğin Kara, iç düşman olarak betimlenen Rumlarla dış düşman tanımının içine yerleştirdiği Yunanistan arasındaki bağlantıyı sürekli olarak vurgulamaktadır. Kitap içinde Rumlar ve Yunanistan arasında resmedilen bu ilişki çerçevesinin benzerlerine Ermeniler, Kürtler, imparatorluk yanlıları/İslamcılar ve Avrupa devletleri arasında da rastlamak mümkündür.
- (5) Kitapta, Yunancasıyla yazın dünyasında yer edinmiş olan "Megali İdea" kavramının yerine "Büyük Ülkü"nin seçilmiş olması dikkat çekicidir. Bu noktada, uluslararası alanda geçerliliği, siyasi bir anlamı olan ve artık bir terim haline geldiği bile iddia edilebilecek Megali İdea'nın dışsallaştırılmaya çalışıldığı ve ona bir anlamda Türkçe bir kalıp "uydurma" çabası içinde bulunduğu rahatlıkla söylenebilmektedir. Kara'nın bu çabasının, Yunanistan siyasetinde yıllar boyu en büyük amaç olarak kabul edilmiş ve kurgulanmış olan bu planın da dışsallaştırılmasını sağladığı iddia edilebilir.

KAYNAKÇA

- AKIN, Rıdvan; (2001), **TBMM Devleti (1920–1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal; [1927] (2005), **Söylev**, Kırk beşinci Baskı, Haz.: Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- BALKILIÇ, Özgür; (2009), **Cumhuriyet, Halk ve Müzik: Türkiye'de Müzik Reformu 1922–1952**, Ankara: Tan Yayınevi.
- CARR, Edward Hallet; [1961] (1993), **Tarih Nedir**, Dördüncü Baskı, Çev.: M. Gizem GÜRTÜRK, İstanbul: İletişim Yayınları.
- COPEAUX, Etienne; (1998), **Tarih Ders Kitaplarında (1931–1993) Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine**, Çev.: Ali BERKTAY, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- ÇELİK, Nur Betül; (2007), “Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem” **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C. 2: Kemalizm**, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 75–91.
- DÖNMEZ, Cengiz ve Kubilay YAZICI; (2008), **T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Konularının Öğretimi**, Ankara: Nobel Yayınları.
- ERSANLI, Büşra; (2006), **İktidar ve Tarih: Türkiye’de Resmî Tarih Tezinin Oluşumu (1929–1937)**, İkinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- FRANGOUDAKI, Anna; (1998), “Tarih Ders Kitaplarında Ulusal ‘Ben’ ve Ulusal ‘Öteki’”, **Tarih Eğitimi ve Tarihte ‘Öteki’ Sorunu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ss. 96–105.
- GÖRGÜLÜ, İsmet; (2002), **Atatürk’ten Ermeni Sorunu**, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- GÜNAL, Pınar; (2006), “Türk Basınında Yunanistan İmajının Dönüşümü (1996–1999)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KARA, Kemal; (2009), **Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük**, İstanbul: Önde Yayıncılık.
- KÖKER, Levent; (1990), **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MACAR, Elçin; (2004), **Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhane-si**, İkinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MILLAS, Herkül; (1998), “Türk Ders Kitaplarında ‘Yunanlılar’: Bütünleştirici Bir Yaklaşım”, **Tarih Eğitimi ve Tarihte ‘Öteki’ Sorunu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ss. 254–263.

- ÖZBARAN, Salih; (1997), **Tarih, Tarihçi ve Toplum: Tarihin Çağırımı, Doğası, Tarihçilik ve Tarih Öğretimi Üstüne Düşünceler**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- ÖZBARAN, Salih; (1998), “Türkiye’de Tarih Eğitimi ve Ders Kitapları Üstüne Düşünceler”, **Tarih Eğitimi ve Tarihte ‘Öteki’ Sorunu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ss. 61–69.
- PESMAZOĞLU, Stefanos; (1998), “‘Ötekilik’ Üzerine Bazı Yöntemsel Yorumlar”, **Tarih Eğitimi ve Tarihte ‘Öteki’ Sorunu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ss. 7–12.
- STATHIS, Penelope; (1998), “Yunan [ve Türk] Tarih Ders Kitaplarında ‘Ben’ ve ‘Öteki’ İmgeleri”, **Tarih Eğitimi ve Tarihte ‘Öteki’ Sorunu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ss. 125–133.
- TEKELİ, İlhan; (1998a), **Tarih Bilinci ve Gençlik: Karşılaştırmalı Avrupa ve Türkiye Araştırması**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- TEKELİ, İlhan; (1998b), “Tarihyazıcılığı ve Öteki Kavramı Üzerine Düşünceler”, **Tarih Eğitimi ve Tarihte ‘Öteki’ Sorunu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ss. 1–6.
- TÜRKDOĞAN, Orhan; (1999), **Kemalist Sistem: Kültürel Boyutları**, İstanbul: Alfa Kitabevi.
- VASSAF, Gündüz; (2007), **Tarihi Yargılıyorum**, Üçüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- WALIA, Shelley; (2004), **Edward Said ve Tarih Yazımı**, Çev.: Gürol KOCA, İstanbul: Everest Yayınları.
- YEĞEN, Mesut; (2007), “Kemalizm ve Hegemonya”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C. 2: Kemalizm**, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 56–74.
- ZÜRCHER, Erik Jan; (2005), **Savaş, Devrim ve Uluslaşma, Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi: 1908–1928**, Çev.: Ergun AYDINOĞLU, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.